

Így élünk
Elszegényedési folyamatok a Székelyföldön

Megjelent a KAM - Regionális és Antropológiai
Kutatások Központja és a Pro-Print Kiadó közös
Társadalomtudományi Könyvkiadási Programja keretében

© KAM - Regionális és Antropológiai Kutatások Központja,
1997

© Keresztény Segítség Alapítvány, 1997

© Biró A. Zoltán, Biró Albin, Bodó Julianna, Demeter
Annamária,
Elekes Zoltán, Gagyi József, Dr. Gagyi Lídia, Oláh Sándor,
Túros Endre, 1997

© Pro-Print Könyvkiadó, 1997

Borítóterv
Tövissi Zsolt

Szerkesztette
Bodó Julianna és Oláh Sándor

Olvasószerkesztő
Berényi Hajnal

Tördelő
Burus Enikő

ISBN 973-9311-04-0
Pro-Print Könyvkiadó
Csíkszereda, 1997

A KÖNYV A KERESZTÉNY SEGÍTSÉG ALAPÍTVÁNY
MEGBÍZÁSÁBÓL KÉSZÜLT

TARTALOM

Az Olvasóhoz

Biró A. Zoltán - Biró Albin

Elszegényedési folyamatok a Csíki-medencében

Oláh Sándor

A székelyföldi elszegényedésről

Oláh Sándor

Láthatatlan elszegényedés

Gagyfi József

„Nincs itt szegénység...”

Túros Endre

Pista bácsi

Demeter Annamária

Szegényedés, gazdagodás

Elekes Zoltán

Időskor, elszegényedés és szociális gondozás

Dr. Gagyfi Lídia

„A tüdő nem fáj...”

Tuberkulózis és szegénység összefüggései

Biró A. Zoltán - Bodó Julianna

A marginalizálódás ellen

Egy

Phare-program

és

tanulságai

Az Olvasóhoz

A „szegénység”, az „elszegényedés” fogalmak látványos közéleti karriert futottak be 1989 után a közép-kelet-európai országokban. Korábban legfeljebb „hátrányos helyzetről”, esetleg „alacsony életszínvonalról” lehetett beszélni, természetesen csak igen visszafogott hangnemben. Akkoriban a „szegénység” fogalmát a harmadik világ országaival illett társítani. 1989 után a közéleti és politikai beszédben külön kultusza alakult ki azoknak a felhívásoknak, parlamenti felszólalásoknak, szakmai vizsgálatoknak, amelyek a lemaradás, az elszegényedés, a peremresodródás, a létminimum szintjére kerülés eseteire, trendjeire hívták fel a figyelmet.

A szegénység, az elszegényedés fogalmainak, az ezekhez kapcsolódó témáknak a közéleti dömpingje tulajdonképpen két, egymással párhuzamosan zajló folyamatra utal. A két folyamat feltételezi és erősíti egymást, de gyökereik és működésük tekintetében sok mindenben különböznek. Az egyik folyamat a társadalmi egyenlőtlenségek termelődése, a társadalmi tagolódás régóta nem tapasztalt mértékű növekedése. A másik folyamat pedig a szegénységről, az elszegényedésről zajló társadalmi diszkurzus termelődése, amely a maga nemében szintén újszerű, és régóta nem tapasztalt intenzitással épül. A mindennapi vélekedés szintjén gyakran egymásba csúsztatjuk ezt a két jelenséget, legalábbis úgy teszünk, mintha csak a társadalmi egyenlőtlenségek termelődése lenne a fontos, s a szegénységről kialakult közbeszédnek nem lenne más funkciója, mint az „objektív” és kényszerű társadalmi folyamatok értelmezése, nyomonkövetése, kifejezése. Valójában a

szegénységgel kapcsolatos közbeszéddel legalább annyi gondunk van, mint a másik folyamattal, a társadalmi egyenlőtlenségek termelődésével. Minél többször beszélünk a társadalmi nyilvánosság előtt a szegénység, az elszegényedés újabb és újabb jelenségeiről, annál nyilvánvalóbb ezeknek a beszédeknek az eltakaró, mellébeszélő jellege. A jelzett diszkurzust figyelve az a benyomásunk alakul ki, hogy a szegénységről való nyilvános beszéd a társadalmi egyenlőtlenségek termelődésének, és magának az elszegényedési folyamatnak az elkendőzésére törekszik. Ugyanis minden fölmutatásban, nyilatkozatban, tényközlésben, politikai manifesztumban olyan törekvés mutatható ki, amely igyekszik behatárolni, gettóba zárni, visszaszorítani, különlegessé tenni az elszegényedést mint társadalmi jelenséget. Ezek a szövegek olyan helyzeteket, állapotokat mutatnak be, amelyek „negatív végeredmények”, amelyek tárgyi mivoltukban kezelhetők és körülhatárolhatók, s amelyeknek terjedése, növekedése megállítható vagy akár visszafordítható. Gyakran megériő pátoasz burkolja be a szegénység újabb és újabb jeleit középpontba állító közéleti kiáltványokat, miközben minden mondatból kicseng a jelenségtől való tartózkodás és félelem. A szegénység, az elszegényedés fogalmi ezekben a közbeszédekben nem leíró fogalmak, hanem megbélyegző stigmák szerepét játsszák, s mint ilyenek arra valók, hogy az általuk megjelölt „termékeket” leválasszák a társadalom egészséges, természetes, pozitív jellegű jelenségeiről és folyamatairól. A védekező-kizáró jellegű diszkurzív gyakorlat értelmezési rácsot von az elszegényedéssel kapcsolatos társadalmi folyamatok köré, az értelmezések helyett a reklámízű fölmutatást, a téma politikai felpörgetését támogatja. Olyan típusú közbeszéd ez, amelyet a járványok vagy katasztrófák kapcsán ismerhetünk: elmondja azt, amit feltétlenül muszáj és amit már takargatni nem lehet, ugyanakkor ujjal mutogat a vétkes okokra vagy személyekre, de közben azt a benyomást próbálja megerősíteni bennünk, hogy mindez nem lesz a mi világunk tartozéka, nem kell együttélnünk vele. Ez a diszkurzus olyan mentális sémákat működtet vagy támogat, amelyek szerint a kezelés megelőzheti az értelmezést, s a tudomásulvétel a távöltartás garanciáját is tartalmazza.

A szegénységről, az elszegényedési folyamatokról zajló diszkurzus csapdája egyértelmű. Ez a csapda aligha működne, ha mi magunk nem kívánnánk önként belesétálni, ha nem félnénk azoktól a stigmáktól, amelyeket agyunkban a szegénységhez tartozó fogalmak életre hívnak. Az ösztönös távolságtartás, az olcsó védekezés azonban sikeresen szorítja háttérbe a mindennapi tapasztalatot. Azt a mindennap tapasztalható tény, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek termelődése mindannyiunkat érint kivétel nélkül. Ezért az elszegényedési folyamatok a társadalom működésének szerves és domináns tartozékai, s ezt aligha takar-hatjuk le azzal a diszkurzív gyakorlattal, amely az elszegényedési folyamatok végtermékeit lokalizálni és behatárolni kívánja.

A fenti gondolatmenet az értelmező diszkurzus fontossága mellett érvel. Egy olyan diszkurzus mellett, amely nem a statisztikai módszerekkel rögzíthető „végtermékekből” olvassa ki a mögöttük álló társadalmi folyamatokat, hanem lehetőleg fordítva: azokat a társadalmi folyamatokat igyekszik feltárni, amelyek a maguk során szegénységhez vezethetnek. Továbbá igyekszik figyelmet szentelni az elszegényedési folyamatok korábbi formáinak is, ugyanakkor kiemelten figyel azokra az endogén kapacitásokra és technikákra, amelyek segítségével egy közösség, egy társadalmi csoport, egy vidék az elszegényedési folyamatok ellen védekezni próbál.

Az ilyen típusú értelmező diszkurzus nem a forgalomban lévő szegénység-fogalmak egyikéből vagy másikából indul ki, hanem az elszegényedési folyamatok empirikus tapasztalásából. Akkor beszél elszegényedési folyamatokról, ha egy társadalmi csoport, egy lokális közösség, egy régió lakossága a társadalmi depriváció trendszerű növekedését éli meg az anyagi helyzet vagy a társadalmi státuszok-pozíciók síkján, és ez a depriváció az adott csoport, közösség, régió közvélekedésében, magatartásában explicit módon kinyilvánítódik.

E fentiek alapján azt lehet mondani, hogy az értelmező diszkurzus (és az értelmezés) természetes kerete nem a család, hanem sokkal inkább az elszegényedési folyamatok által érintett társadalmi csoport, lokális közösség vagy régió. Az a társadalmi közeg, amely elszegényedési folyamatok aktivizálódása és trendszerű fokozódása esetén a depriváció megélésének társadalmi kontextusát adja. A depriváció, mint sajátos aszimmetrikus viszony, az érintett

személyek, családok sajátos társadalmi praxisaként jelenik meg, elsősorban abban a nyilvános térben, amely az érintettek közvetlen és elsődrendű vonatkoztatási keretét képezi. Ez a praxis bizonyos területeken számszerűsíthető is (a jövedelmek mérése, a fogyasztás mérése stb.), más területeken viszont nem (kapcsolatok alakulása, társadalmi pozíciók átértékelődése, a saját életútra vonatkozó értelmezések megváltozása stb.). Igen hasznos lenne, ha a nagyobb, szélesebb társadalmi nyilvánosságban zajló szegénység-diszkurzusok számolnának ezzel a kettősséggel. A stigmatizáló manőverekkel élő diszkurzus ugyanis többnyire csak a mérhető komponensek forgalmazásával, fölmutatásával törődik, s az ezekből az elemekből összeálló nyilvános diszkurzus ellentétben állhat a szóbanforgó csoport, közösség, régió lakosságának saját belső értékelésével. Célszerű lenne olyan társadalmi diszkurzus épülését támogatni, amely legalább részben megfelel a jóval kisebb léptékű társadalmi nyilvánosságok saját termelésű szegénység-diszkurzusainak.

A Szerkesztők